

Барановська О. В.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК В УМОВАХ НОВИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Постійне оновлення методологічних, дидактичних та методичних вимог до створення сучасного шкільного підручника передбачає цілий комплекс змін, які обумовлені викликами сучасності. Тим актуальніше ці зміни бачаться зараз, коли суспільство змінюється під тиском зовнішніх обставин, зокрема, під час введення довготривалого карантину в суспільстві. Тому підходи до навчання, його організація та засоби, які можна успішно застосовувати, мають постійно вивчатися, експериментуватися та дискутуватися. Серед окреслених дидактичних вимог до шкільного підручника актуальним залишається технологічний підхід, який включає багато аспектів.

У науковій спільноті постійно дискутується питання осучаснення основних елементів шкільного підручника, його відповідності сучасним вимогам. Н. Бондаренко окреслює ядро вимог до підручника нового покоління: наявність ґрунтовної наукової бази; науково-світоглядна інформаційність; чітка адресність; доцільний методичний і довідково-орієнтаційний апарат; наступність, комунікаційність; можливість самостійного пошуку знань і самоосвіти; координувальна функція в системі засобів навчання; доступність мови викладу; висока художня й поліграфічна якість [1]. У дослідженнях Г. Васьківської наголошується на думці, що сучасний підручник має залишатися інструментом

формування особистості здобувача освіти і засобом його соціалізації як процесу розвитку індивіда у взаємодії із соціальним середовищем під час життєдіяльності, що збагачує особистість, яка самореалізується [2]. С. Трубачева та О. Барановська висвітлюють дидактичні особливості компетентісно орієнтованих педагогічних технологій та їх можливостей у підвищенні якості шкільного підручника [3]. В. Паламарчук та О. Барановська виокремлюють пріоритетні вектори розвитку педагогічних технологій навчання в умовах нової української школи [4]; автором акцентовано на формуванні інформаційної культури учня різними засобами, у тому числі – підручника [5]. К. Гораш серед основних підходів до підручникотворення в умовах змін виділяє такі: системний, цільовий, діяльнісний та технологічний [6]. В. Кизенко зазначає, що до навчальних посібників, у яких має реалізовуватися варіативний компонент змісту освіти, висувається комплекс вимог: посібник має сприяти обґрунтованому вибору профілю навчання у старшій школі; мати новизну, ціннісно-сміслову навантаженість щодо визначеного профілю; повноту знань; практичну спрямованість; систематичність і взаємообумовленість розроблені з урахуванням сучасних дидактичних технологій. [7]. С. Косянчук наголошує на тому, що важливими завданням шкільного підручника є необхідність мотивувати учнів досягати успіху через засвоєння структурних компонент соціальної компетентності [8]. Н. Бакуліна акцентує на важливості парадигми культуровідповідності, принципу діалогу культур [9].

На нашу думку, сучасне підручникотворення постійно всотує в себе оновлені вимоги та виклики сучасності, педагогічні технології та нові масиви інформації. Постійно створюються нові різновиди навчальної продукції: комплексне навчальне забезпечення, електронні підручники, інтегровані підручники, їхні інноваційні варіанти, а також застосування різноманітних педагогічних технологій в їхньому змісті. Вже досить давно в підручниках з мови використовується діалогічний підхід, який ґрунтується на адаптуванні діалогічних різновидів педагогічних технологій. Цілими авторськими колективами створені компетентісно спрямовані підручники.

Але в умовах великих перерв внаслідок введення карантинів, пересування людей в різні куточки світу та іншого, усе більшу актуальність набуває створення відповідної технологічної бази, яка би враховувала якомога більше навчальних та інших вимог.

Інтернет-платформ існує багато, як офіційних навчальних, так і приватних, які в тій чи іншій мірі дозволяють навчатися дистанційно та містять різноманітні завдання, тематичні курси, відеоуроки, завдання для самоперевірки, тренажери, тести і конспекти з усіх тем шкільної програми. Має також працювати передача результатів в електронний щоденник. Важливим аспектом для успішного засвоєння інформації є існування різних видів подачі та закріплення матеріалу для візуалів, аудіалів та кінестетиків. Надважливим в епоху самообмежень в пересуваннях є каталоги музеїв, фільмів і музичних концертів. Відкрили доступ до вільного перегляду театри, відомі музеї світу. Тож на сучасному етапі виникає унікальна можливість навчатися, обираючи власний напрямок за інтересами і залучатися до надбань світової культури.

Зміни в суспільстві породжують сучасні різновиди підручника, які, на наш погляд, є важливими сьогодні:

- підручник як навігатор;
- технологічний підручник.

Підручник як навігатор - адаптація підручника як основного носія навчальної інформації в паперовому чи електронному форматі до реалій сьогодення, а саме – до вимог інформаційного суспільства. Серед вимог до нього, на нашу думку, можна виокремити такі:

- розширення інформаційного простору за допомогою застосування медіаоб'єктів інтерактивного характеру;
- формування інформаційної компетентності;
- створення розвивальної бази за інтересами;
- залучення до світової культурної бази та ін.

Технологічний підручник виникає в умовах, коли він стає орієнтиром в полі інформації, носить практико орієнтований характер. Головним напрямком такого підходу є підготовка учнів до самостійної діяльності в умовах швидко змінного світу та калейдоскопу інформації. Важливий вплив на цей процес має прискорення науково-технічного прогресу. Технологічний підручник повинен мати дві обов'язкових складові: теоретичну базу та комплекс інноваційних технологій та методик активного засвоєння навчальної інформації.

Серед вимог до підручника такого спрямування, на нашу думку, є:

- сучасна теоретична база;
- використання інноваційних технологій та методик активного засвоєння навчальної інформації;
- підготовка учнів до самостійної діяльності, створення умов для саморозвитку;
- створення індивідуальних освітніх векторів, траєкторій;
- запровадження прозорої системи самоконтролю та ін.

Отже, виходячи з огляду сучасних тенденцій та викликів, можна зробити висновок, що раніше підручник був основною навчальною книгою учня, головним носієм навчального змісту, а сьогодні він слугує орієнтиром в інформаційному полі, носить практико орієнтований характер. Головним призначенням шкільного підручника зараз є навчити вчитися, саморозвиватися, залучати учнів до світової інформаційної та культурної бази і, насамкінець, бути гармонійною частиною єдиної світової спільноти.

Список літератури

1. Бондаренко Н. В. «Перспективи розвитку теорії і практики підручника української мови», на *Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2019 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2019, с. 16–17.
2. Васьківська Г. О. «Соціалізація старшокласників у процесі формування системи знань про людину в умовах профільного навчання», *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. Праць, Херсон, 2012, Вип. 2(7), с. 294–299
3. Трубачева С. Е., Барановська О. В. «Компетентнісно орієнтовані педагогічні технології в структурі шкільного підручника», на *Міжнар. наук.-практ. конф., м. Мінськ, 18–19 трав. 2018 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2018, с. 81–85.
4. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. «Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку», *Український педагогічний журнал*, № 3, с. 60–66, 2018.
5. Барановська О. В., «Формування інформаційної культури», *Шлях освіти*, № 3, с. 31–34, 2000.
6. Гораш К. В. «Сучасний шкільний підручник: передумови змін, на *Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2019 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2019, с. 38–40.

7. Кизенко В. І. «Реалізація варіативного компонента у змісті навчальних посібників», на *Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2019 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2019, с. 59–60.
8. Косянчук С. В., «Дидактика підручникотворення: соціально спрямовані завдання для учнів старшої школи», на *Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2019 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2019, с. 64–65
9. Бакуліна Н. В. «Культурологічні тексти у навчанні мови іврит у ліцеї», на *Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2019 р. Проблеми сучасного підручника*, Київ, 2019, с. 9–10.